

Մառա ԲԱՂԴԱՍԱՐՅԱՆ
 Երևանի պետական համալսարան
 marabaghdasaryan@ysu.am

**ԲԱՌԱԻՄԱՍՏԱՅԻՆ ԵՎ ՁԵՎԱԲԱՆԱԿԱՆ-ՇԱՐԱՀՅՈՒՍԱԿԱՆ
 ԴՐՍԵՎՈՐՈՒՄՆԵՐԻ ԳՈՐԾԱՌԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆԸ
 ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԽՈՍՈՒՅԹՈՒՄ**

Հոդվածում քննության է առնվում *-able/-ible* վերջածանցով բառային շարույթը ժամանակակից քաղաքական խոսույթում: Ուսումնասիրությունն իրականացվում է ձևաբանական ու շարահյուսական գործառույթյան տեսանկյունից քաղաքական ելույթի համապեքստում: Բուն խոսքային իրադրության մեջ վեր են հանվում և մեկնաբանվում տրվյալ տիպի շարույթի իմաստային առանձնահատկությունները, որոնք պայմանավորված են վերը նշված հայեցակետերով և անհրաժեշտ են քաղաքական հասցեագրողի գաղափարի ու նպատակադրության արտահայտման համար:

Բանալի բառեր. քաղաքական խոսույթ, բառային շարույթ, բառաձևաբանական կարգ, ձևաբանական-շարահյուսական կապակցելիություն, բառաիմաստային նրբերանգներ

Քաղաքական խոսույթը, որ քաղաքականության մասին պատմող ու քաղաքականություն իրականացնող խոսքն է իր ստեղծման գործընթացով հանդերձ, միանգամայն ընդգրկուն ու դինամիկ է: Այն ներառում է մարդկային հասարակության ամենատարբեր երևույթներ, քանի որ քաղաքականությունը մեր օրերում ներթափանցում է մարդկային փոխազդեցության ավելի ու ավելի շատ ոլորտներ: Կյանքի տարբեր ոլորտների իրադարձությունները, խնդիրներն ու նվաճումները, ապրումներն ու հույզերն անմիջապես իրենց արտացոլումն են գտնում քաղաքական հաղորդակցման մեջ: Լեզուն՝ որպես հաղորդակցման հիմնական ու կարևորագույն միջոց, իր բազմազան ու բազմաբնույթ ռեսուրսները տրամադրելով մարդուն, հնարավորություն է տալիս նրան ընտրելու և որոշակիորեն համակցելու դրանք իր տարաբնույթ, այդ թվում քաղաքական նպատակներին ծառայեցնելու համար: Քաղաքական հասցեագրողը ճիշտ և տեղին կիրառված լեզվական միջոցներով իր ելույթում արտացոլում է արտալեզվական իրականության հասկացություններն ու երևույթները, մեկնաբանում ու վերամեկնաբանում դրանք, կերտում-ձևավորում նորերը՝ որոշակի հասարակական-քաղաքական պահանջմունքների, նկատառումների, նպատակների դիրքերից ելնելով: Բնական է, որ այս պայմաններում ժամանակակից քաղաքական խոսույթին անհրաժեշտ է դինամիկ լեզվական հայեցակետ: Իսկ քաղաքականության

խոսքն ուսումնասիրող կամ դրա հետ առնչվող մասնագետներին անհրաժեշտ է լեզվական միջոցների քննությամբ հասկանալ, վերլուծել ու մեկնաբանել դրա կառուցման, դրանում հասարակական-քաղաքական իրականության ներկայացման մեխանիզմներն ու առանձնահատկությունները, հատկապես երբ հարցը վերաբերում է անգլալեզու քաղաքական խոսքին՝ որպես միջազգային քաղաքական հաղորդակցմանը:

Տվյալ ուսումնասիրության շրջանակում քննության է առնվում *-able/-ible* վերջածանցով բառային շարույթը ժամանակակից անգլալեզու քաղաքական ելույթում: Այս բառային շարույթներն իրացնում են գործողության կատարման հնարավորության բառաձևաբանական կարգը: Դրանք քաղաքական ելույթի գործառական ուղղվածության կարևոր ցուցիչներ են: Սա հիմնականում այս շարույթների գործողության իմաստային բաղադրիչի շնորհիվ է, որը դրանք դարձնում է դինամիզմի հասկացության կրողներ, ինչպես նաև այս շարույթներին հաճախ բնորոշ հուզական-գնահատողական իմաստային բաղադրիչի շնորհիվ: Բայական հիմք + *-able/-ible* վերջածանց բառակազմական հարաբերությունը բնորոշվում է բացարձակ արդյունավետությամբ, ինչը ենթադրում է քննվող տիպի շարույթների գործառության հնարավորություն ոչ միայն իմաստային, այլ նաև վերնշանային մակարդակում, երբ տվյալ տիպի բառային միավորի ստեղծումը պայմանավորված է արտալեզվական իրադրությամբ /Alexandrova, Ter-Minasova, 1987; Тер-Минасова, 1980; Микоян, Тер-Минасова, 1981; Гвишиани, 1979/: Վերոնշյալ վերջածանցով շարույթներ կազմվում են նաև անվանական հիմքերից, սակայն բառակազմական այս մոդելը շատ ավելի պակաս բնորոշ և արդյունավետ է նշված տիպի շարույթների կազմության համար: Ինքնին վերջածանցը՝ *-able/-ible*, հետաքրքիր է իր իմաստով, քանի որ մի կողմից ցույց է տալիս իրականացման հնարավորություն, մյուս կողմից՝ որակի տիրապետում (“that can or must be; having the quality of” /Hornby, 2000/): Հիմքի ու վերջածանցի իմաստային հանրագումարը *-able/-ible*-ով բառային շարույթները խոսքում օժտում է յուրօրինակ բառաիմաստային ու շարահյուսական գործառությամբ:

Այս աշխատանքում վեր են հանվում և մեկնաբանվում *-able/-ible* վերջածանցով բառային շարույթների արտահայտած իմաստային առանձնահատկությունները՝ պայմանավորված դրանց ձևաբանական ու շարահյուսական գործառության հայեցակետերով:

That liberty [*the most basic civil liberty – the right of the ordinary citizen to go about their business free from fear or terror – U. P.*] has been denied, in the cruellest way **imaginable**, to the passengers aboard the hijacked planes, to those who perished in trade towers and the Pentagon, to the hundreds of rescue workers killed as they tried to help. /Tony Blair, 14 September 2001/

Our economic growth has been despite the blockade, which goes against the spirit and the conclusion of the recent UN-sponsored International Ministerial Conference on Transit Transport Cooperation which reaffirmed the right of access of landlocked countries to and from the sea and freedom of transit through the territory of their neighbors by all means of transport, in accordance with **applicable** rules of international law. /Vartan Oskanian, 25 September 2003/

Առաջին օրինակում *imaginable* բառային շարույթը լրացնում է *the cruellest way* բառակապակցությունը, որն էլ իր ամբողջության մեջ որոշարկում է ստորոգյալը և դրա միջոցով ասույթի նաև որջ ստորոգումային հիմքը: Սրան մեծապես նպաստում է նախադասության մյուս անդամներից կապակցության առոգանական հատուկ տրոհումը, ինչը գրաֆիկորեն արտահայտված է ստորակետների միջոցով: Հետադաս դիրքը որոշակի անկախություն է տալիս քննարկվող բառային շարույթին և ընդգծում դրա բայական իմաստը: Հուզական լարումը *cruellest* գերադրական ածականից զգալիորեն տեղափոխվում է *imaginable* ածականի վրա: Առանց այն էլ շեշտված արտահատության մեջ առաջնային դերակատարում է ստանում *-able*-ով բառային շարույթը, որում առավելագույնս աշխուժանում է գործողության իմաստը: Մինչդեռ ածականին անգլերենում օրգանապես հատկանշական է կենտրոնամետ կապով հարաբերված նախադաս կից բնորոշի դերը:

Applicable բառային միավորը, ըստ բառարանային տվյալների /Hornby, 2000/, սովորաբար չի կիրառվում գոյականից առաջ: Իսկ հետադաս շարահյուսական կապը գործողության իմաստի ակտիվության նշան է: Սակայն հետաքրքրական է, որ կոնկրետ այս օրինակում քննվող բառային շարույթը գոյականին նախադաս դիրքում է դրսևորվում, ինչը նպաստում է այս բառային միավորում հատկանիշի իմաստային տարրի ուժեղացմանը և վկայում *applicable rule* բառակապակցության տերմինային բնույթի մասին:

And my country grieves for all the suffering the Taliban have brought upon Afghanistan, including the **terrible** burden of war. /George Bush, 10 November 2001/

All of this made it [September 11th – U. P.] an astonishing, **terrible** and wicked tragedy, a barbaric murder of innocent people. /Tony Blair, 5 March 2004/

I did not consider Iraq fitted into this philosophy, though I could see the **horrible** injustice done to its people by Saddam. /Tony Blair, 5 March 2004/

Նշված բառային շարույթներում (*terrible, horrible*) հասկացական բովանդակությանը զուգահեռ առկա է հատուկ ուղղվածության հարանշանակություն: Այս ներհատուկ իմաստային տարրն առավել ակտի-

վանում և ընդգծված դրսևորում է ստանում կոնկրետ շարահյուսական միջավայրում յուրահատուկ հասարակական-քաղաքական զարգացումների համատեքստում: Գործողության, դինամիզմի գաղափարը շատ ազդեցիկ է ժամանակակից քաղաքական խոսույթում, և քննվող բառային շարույթներում այն առկա է շնորհիվ դրանց ձևաբանական կառուցվածքի: Շարահյուսական տեսանկյունից պետք է նշել, որ որոշարկվող բառի նկատմամբ այս բառային շարույթների նախադաս դիրքը ստեղծում է բավական կենտրոնամետ կապակցություն, ինչը խթանում է դրանցում որակի իմաստային տարրի ուժեղացումը: Այսպիսով, գործողության ու որակի իմաստային տարրերի առանձնահատուկ համակցումը (ինչը տարբեր ձևաբանական-շարահյուսական և բառադարձվածային համատեքստներում տարբեր համամասնությամբ է դրսևորվում) քննվող բառային միավորները դարձնում է արտալեզվական իրականության գնահատման և լեզվական արտահայտության հասկացական բովանդակության սաստկացման ազդեցիկ գործիքներ:

Վերը բերված օրինակներում քննվող բառային շարույթները նախադաս կից շարահյուսական դիրք ունեն որոշարկվող գոյականի նկատմամբ և միտված են հատկանշային հարաբերություն արտահայտելու. միշտ չէ, որ այս բառերը գործածելիս կամ լսելիս մտովի հղում ենք կատարում բայական ածանցմանը: Սա հատկապես ցայտուն է արտահայտված երկրորդ օրինակում, որում *terrible* բառային շարույթը դրսևորվում է հատկանշային իմաստ ունեցող համադաս անդամների շարքում: Ինչևէ, ածանցվող բայական հիմքի իմաստի հետ կապը պահպանված է:

Մի շարք դեպքերում սկզբնական բայական իմաստի որոշակի փոփոխություն է նկատվում *-able/-ible* վերջածանցով բառային շարույթներում: Դրանք, ասես, հեռացած են ածանցվող բայական հիմքից: Բնորոշ օրինակներ կարող են լինել *considerable*, *available* բառային շարույթներն անգլերեն քաղաքական խոսույթում: Հատկապես *considerable* բառը հաճախակի կիրառություն ունի քաղաքական խոսքում: Փաստորեն այս շարույթի կիրառությունը պայմանավորված է ոչ թե անհատական մտածողությամբ, այլ լեզվում արտալեզվական գործոնների արտացոլմամբ, որոնք հարուցում են բայական իմաստի փոփոխություններ: *Considerable* բառը հասարակական-քաղաքական խոսույթում հաճախ հանդես է գալիս նաև շեշտող գործառույթով և դարձել է անգլերենին հատուկ քաղաքական կաղապար:

What is more, it was obvious that there was a **considerable** network of individuals and companies with expertise in this area, prepared to sell it. /Tony Blair, 5 March 2004/

On each occasion the most careful judgement has to be made taking account of everything we know and the best assessment and advice **available**. /Tony Blair, 5 March 2004/

A considerable network, the best assessment and advice available կապակցությունները վերարտադրելի են, ունեն հասարակական-քաղաքական ուղղվածություն: Առաջին դեպքում *considerable* շարույթն ունի որակական իմաստ, մինչդեռ երկրորդում *available* շարույթը միտում է դրսևորում վերականգնելու կապը գործողության իմաստային բաղադրիչի հետ: Քննվող շարույթների շարահյուսական դիրքն իր մասն ունի դրանց նշանակության մեջ: Առաջին օրինակում դիտարկվում է *considerable* բառային միավորի նախադաս, իսկ երկրորդում *available* բառային միավորի հետադաս կիրառություն: Վերջինս լեզվական միավորներին տալիս է ավելի ազատ, ավելի ինքնուրույն իրացման հնարավորություն, և, հետևաբար, զարմանալի չէ, որ ակտիվացնում է բառային շարույթի ձևաբանական կառուցվածքի ներքին իմաստային հարաբերությունները:

Կան նաև *-able/-ible* վերջածանցով բառային շարույթներ, որոնցում հիմքի բառաձևի հետ կապը տեսանելի չէ առանց ստուգաբանական վերլուծության, կամ էլ այն միանգամայն կորել է:

In Israel and Palestine, Armenia hails the Quartet's efforts, recognizing that the endangered Roadmap remains the only **viable** option for peace in a long-suffering region. /Vartan Oskanian, 25 September 2003/

Viable բառի ձևաբանական կառուցվածքն առավելագույնս վերականգնվում է լեզվաբանական վերլուծության տարաժամանակյա կտրվածքով՝ հղում կատարելով աղբյուր լեզվին՝ լատիներենին, որին արմատի ձևույթն ի սկզբանե պատկանում է: Այս պարագայում բառային շարույթի հասկացական-իմաստային բովանդակությունը դառնում է հնարավորինս հիմնավորված:

Այսպիսի բառերը համարվում են ձևաբանական առումով ամբողջությամբ անկախ միավորներ: Ինչ վերաբերում է *viable* բառային միավորի շարահյուսական իրացմանը, հարկ է նշել, որ առարկա ցույց տվող բառի նախադաս բնորոշի դերը որակ ցույց տվող բառային միավորի սովորական շարահյուսական գործառություններից է: *-able/-ible* վերջածանցով բառային շարույթներ, ինչպես արդեն նշվել է այս աշխատանքում, բացի բայից կարող են կազմվել նաև այլ խոսքի մասերից: Այս բառային շարույթներն ունեն կապակցելիության բարձր աստիճան, սակայն ածանցվող հիմքի անվանական բնույթը շատ ավելի պակաս բնորոշ է համարվում, և անվանական հիմքով շարույթներն արդյունավետությամբ զիջում են բայական հիմքով շարույթներին /Гвишиани, 1979/:

But there was a core of **sensible** people who faced with this decision would have gone the other way, for **sensible** reasons. /Tony Blair, 5 March 2004/

I'm proud of the **honorable** conduct of the American military. /George Bush, 10 November 2001/

Ինչպես երևում է, նույնիսկ մեկ նախադասության սահմաններում *sensible* բառային շարույթը հատկանիշ արտահայտող բառին բնորոշ նախադաս կից կիրառությամբ հանդիպում է երկու կապակցություններում՝ *sensible people* և *sensible reasons*: Սա խոսում է այս տիպի շարույթների կանոնավոր վերարտադրության ու կապակցելիության մասին: *Sensible* բառային շարույթի կրկնակի կիրառությունը խոսում է նաև դրա ոճականորեն նշույթավորված լինելու մասին այս համատեքստում: *Sensible* բառային միավորի շնորհիվ քաղաքական հակառակորդների միջև փոխադարձ ըմբռնման և հարգանքի մթնոլորտ կարող է ստեղծվել: Սա կարող է լավ հիմք դառնալ կառուցողական երկխոսության համար, ինչին միտված է հռետորը:

Հաջորդ օրինակում *honorable* բառային շարույթը նույնպես հատկանիշի իմաստի կրող է, ունի նմանատիպ՝ նախադաս կից շարահյուսական դիրք և ոճականորեն նշույթավորված է: Քաղաքական ելույթի տեսակը հարուստ է գնահատողական բնույթ ունեցող լեզվական միավորներով, ինչը պայմանավորված է քաղաքական խոսույթի ինքնին էությանմբ ու նպատակով՝ համոզել և ներազդել:

Բառակազմական մոդելի բացարձակ արդյունավետության մասին խոսելիս պետք է հաշվի առնել շարույթների՝ բազմազան բառակապակցություններ կազմելու հնարավորությունը, որոնցում դրանք ընկալվում են որպես անկախ միավորներ: Այս շարույթները խոսքում կիրառելիս անգլերեն խոսողները հաճախ չեն մտածում, թե արդյոք դրանք ածանցված են համապատասխան բայական, այլ դեպքերում էլ անվանական հիմքերից: Խոսքում այս կամ այն միավորի կիրառությունը և հաճախականությունը սահմանվում են բառադարձվածային համատեղելիությամբ մի կողմից և ձևաբանական-շարահյուսական կապակցելիությամբ մյուս կողմից: Բառաձևաբանական կարգի բացարձակ արդյունավետության մասին խոսելիս պետք է ի նկատի ունենալ տվյալ լեզվով բոլոր խոսողներին հասկանալի նոր բառեր կազմելու համար այս կամ այն բառակազմական մոդելի ոչ միայն կանոնավոր կիրառությունը, այլ նաև հակադրության ածանցյալ անդամի վերարտադրության անսահման հնարավորությունը վերնշանային մակարդակում, որտեղ կարող է դրսևորվել հուզական, արտահայտչական, գնահատողական հարանշանակությունների ողջ բազմազանությունը: Այսպիսով, ուսումնասիրվող շարույթներն օժտված են ազատ, կանոնավոր գործառելու ունակությամբ և ի վիճակի են իրականացնելու հստակ հասարակական-քաղաքական առաջադրանք: Ինչպես նաև քննարկվող բառային շարույթները քաղաքական խոսույթում ձեռք են բերում որոշակի գործառական-գործաբանական արժեք՝ դառնալով ոճատարբերակիչ, և իրենց նպաստն ունենում խոսքի այս ոճաժանրային տեսակի կառուցմանը՝ դրսևորվելով որպես ոճակազմիչ:

Ձևավորվելով հիմնականում բայական հիմքից, սակայն ներկայացնելով ածական խոսքի մասը՝ *-able/-ible* վերջածանցով բառային շարույթ-

ներն իրենց ձևաբանական կառուցվածքի շնորհիվ բուն խոսքային իրադրության մեջ դրսևորում են բառախմաստային որոշակի նրբերանգներ: Ասոյթում այլ լեզվական միավորների նկատմամբ դիրքով պայմանավորված՝ այս բառային շարույթներն ի հայտ են բերում տարբեր տրամաբանական-շարահյուսական կապեր, որոնց արդյունքում դրանցում ակտիվանում են այս կամ այն բառախմաստային տարրերն անհրաժեշտ քաղաքական հասցեագրողի գաղափարի և նպատակադրության արտահայտման համար: Քննվող տեսակի շարույթները *-able/-ible* ածանցի ու բառահիմքի միջոցով արտահայտվող գործողության իրացման հնարավորության հատկանիշի իմաստով միանգամայն գործուն ծառայություն կարող են մատուցել քաղաքական հաղորդակցման մեջ:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Alexandrova O., Ter-Minasova S. English Syntax (Collocation, Colligation and Discourse). Moscow: Moscow University Press, 1987.
2. Brown G., Yule G. Discourse Analysis. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
3. Halliday M. A. K. Language as Social Semiotic. The Social Interpretation of Language and Meaning. London: Edward Arnold, 1978.
4. Hornby A.S. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English, 6th ed. Oxford: Oxford University Press, 2000.
5. Будагов Р. Язык – реальность – язык. Москва: Наука, 1983.
6. Гвишиани Н. Полифункциональные слова в языке и речи. Москва: Высшая школа, 1979.
7. Микоян А., Тер-Минасова С. Малый синтаксис как средство разграничения стилей. Москва: Издательство Московского университета, 1981.
8. Разинкина Н. Функциональная стилистика. Москва: Высшая школа, 2004.
9. Смирницкий А. Морфология английского языка. Москва: Издательство литературы на иностранных языках, 1959.
10. Тер-Минасова С. Синтагматика речи: онтология и эвристика. Москва: Издательство Московского университета, 1980.
11. Чаковская М. Текст как сообщение и воздействие. Москва: Высшая школа, 1986.

